

Kielemme käytäntö

Eräs — joku vai yksi?

Esitetty yleisradiossa 18. 11. 1952

»Kotka on *eräs* suurimpia satama-kaupunkejamme.» »Romaani 'Naisen maa' tulee suomennetusta alkusastastaan päätellen muodostumaan *erääksi* viime vuosien suurista käännösromaaneista.» Tällainen *eräs* sanan käyttö on nykyisin varsin yleistä kirjoitetussa kielessä. Vapaassa puheessa näin ei sanottaisi, ja sopii kysyä, onko se kirjakielessäkään suositeltavaa. Olisiko sitten lause »'Naisen maa' tulee muodostumaan *yhdeksi* viime vuosien suurista käännösromaaneista» jotenkin huono? Mikä on siis sanojen *eräs* ja *yksi* käyttöalueen raja? Entä lauseet »Hänen isänsä oli osakkaana *eräässä* pariisilaisessa pörssiliikkeessä» ja »Hänen isänsä oli osakkaana *jossakin* pariisilaisessa pörssiliikkeessä». Merkitsevätkö ne samaa vai eri asioita? *Eräs* ja *jokin* siis sivuavat myös toisiaan. Entä onko sanottava »*joku* aika sitten» vai »*jokin* aika sitten»? Kumpaakin sekä näkee että kuulee. Koe-tamme nyt eritellä näiden sanojen: *joku* — *jokin* — *eräs* — *yksi* käyttötapoja ja merkityksiä.

Kaikki tuntevat *joku* ja *jokin* sanojen peruseron: edellistä käytetään henkilöistä, jälkimmäistä muista, siis eläimistä, esineistä ja asioista puhuttaessa. Tämä on hyvin selvää silloin kun sanat esiintyvät yksinään: »*Joku* huusi», »*Joku* kysyi sinua». Kukaan ei sanoisi henkilöä tarkoitettaessaan »*Jokin* huusi», »*Jokin* kysyi sinua». Samoin taas asioista puhuen: »*Jokin* on hullusti», »Tiedänhän minäkin *jotain*» — ei »*Joku* on hullusti»,

»Tiedänhän minäkin *jotakuta*». Mutta milloin tällainen pronomini on toisen sanan määräyksenä, josta jo ilmenee, onko kyseessä henkilö vai ei, käyttö ei ole yhtä selvää. Esim. Juhani Aho saattoi kirjoittaa näin: »Marja meni horrokseen ja nukkui *jonkun* aikaa» — siis *joku* asiasta puhuen — ja »Tuvassa istui *joitakin* mustia, nokisia, tervaisia jätkiä» — siis henkilöistä puhuen *jokin*. Tällainen kielenkäyttö on ilmeisessä ristiriidassa tuon ensinnä mainitun käytännön kanssa, että *joku* yksinään ollen aina merkitsee henkilöä, *jokin* taas muuta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunnan työjaosto katsoi asiaa v. 1946 käsitellessään, ettei tällaista kielenkäyttöä tosin voi leimata kokonaan hylättäväksi — siksi yleistä se on — mutta ei kuitenkaan pitänyt sitä suositeltavana. On johdonmukaisuuden vuoksi parempi sanoa »*joitakuita* mustia, nokisia, tervaisia jätkiä» ja »*jonkin* aikaa». Samoin »*jonkin* verran», »*jonkin* matkaa», ei mielellään »*jonkun* verran», »*jonkun* matkaa». Sen sijaan suositetaan sanottavaksi: »Söin *jonkun* omenan», »Osaan *jonkun* sanan englantia», »Olen nähnyt hänet *jonkun* kerran» — merkityksessä 'muutaman omenan', 'muutaman sanan', 'muutaman kerran' — siis *joku* merkityksessä 'muutama, joitakin', myös muista kuin henkilöistä puhuen. — Sivumennen mainittakoon, että sellaiset lyhyet muodot kuin *jotain*, *jossain* ovat myös yleiskielessä sallittuja, varsinkin milloin *kin*-loppuja muu-

toin kasautuisi. On luontevampaa sanoa »*jotain* muutakin» kuin »*jotakin* muutakin». Kirjoittaja tai puhuja punnitkoon vapaasti, sopiiko hänen lauseeseensa paremmin esim. »*jossakin* määrin» vai »*jossain* määrin». Sillanpää mm. kirjoittaa toisaalta: »Niinkuin olisi nuorukaisen yksinäisyys siinä haan veräjällä tullut häntä vastaan *jonakin* olentona», toisaalta: »Syrjämäkeenkö, — onko siellä *jotain* hullusti?» Rytmi- ja painoseikat ovat mukana vaikuttamassa valintaan. Huomattakoon kuitenkin, että sellaiset monikkomuodot kuin *joitain*, *joissain* ovat tyylisarvoiltaan normaaliseen kirjasuomeen huonosti soveltuvia. On parempi sanoa »*joitakin* vuosia», »*joissakin* tapauksissa» kuin »*joitain* vuosia», »*joissain* tapauksissa».

Entä *joku* — *jokin* ja *eräs* sanojen suhde?

Joku ja *jokin* sanoilla viittaamme sellaiseen, jota emme tunne, josta emme tiedä, kuka tai mikä hän tai se on. Usein niillä saattaa olla merkitys 'kuka tai mikä hyvänsä', kuten esim. Ahon virkkeessä »Tässä saanen ohimennen huomauttaa, kuinka suuressa määrin *jonkin* pyydyksen menestyksellisyys riippuu siitä, miten hartaasti siihen uskoo». Siinä »*jokin* pyydys» merkitsee pyydyistä mitä hyvänsä, yhtä hyvin esim. onkea kuin katiskaa. Samoin virkkeessä »Jos sovittelijain kesken syntyy erimielisyyttä siitä, kenen soviteltaviin *jokin* joukkotyöriitä kuuluu, ratkaisee erimielisyyden sosiaaliministeri». Siinä »*jokin* joukkotyöriitä» merkitsee mitä hyvänsä joskus sattuvaa joukkotyöriitä. Näissä tapauksissa ei *eräs* sana voi ajatellakaan tilalle. Sen sijaan virkkeessä »Siellä on *joku* mies, joka haluaa puhutella sinua» voitaisiin *joku* sanan tilalle panna *eräs* merkityksen suurestikaan muuttumatta.

Näiden sanojen merkityksen eroa valaisee seuraava lausepari: »Ensi keväänä *jonakin* sunnuntaina lähdenme Suomenlinnaan.» »Viime keväänä *eräänä* sunnuntaina kävimme Suomenlinnassa.» »Ensi keväänä *jonakin* sunnuntaina» tarkoittaa tietämätöntä, toistaiseksi arvaamatonta sunnuntaita; jälkimmäisessä lauseessa taas »*eräänä* sunnuntaina» tarkoittaa tiettyä päivää, päivää jonka puhuja muistaa, mutta jota hän ei sen tarkemmin määritä (ja joka on kuulijalle tietämätön). Emme voisi sanoa: »*Eräänä* sunnuntaina ensi keväänä», kun emme tiedä, mikä sunnuntai se tulee olemaan. Tässä on juuri *jokin* ja *eräs* sanojen pääero. *Jokin* viittaa puhujalle tuntemattomaan yksilöön tai sitten mielivaltaiseen lajinsa edustajaan, *eräs* taas johonkin tiettyyn yksilöön, jonka identtisyys on puhujan tiedossa (mutta ei kuulijan). Laissa sanotaan esim.: »Ennen kuin kuulutus annetaan, on kumpaisenkin kihlakunnanin annettava kirjallinen vakuutus siitä, että *eräitä* avioesteitä ei ole.» Tässä »*eräitä* avioesteitä» ei tarkoita avioesteitä ylipäänsä, vaan laissa erityisesti määrättyjä, tiettyjä avioesteitä. Lisää esimerkkejä: »Atlantin rannikolla viihtyy *eräs* talvelakin viheriöitsevä tammi.» Kirjoittaja tietää, mikä tämä tammi on, vaikka ei sitä sano, ja hän olettaa, että kuulija ei tuota tammea tunne. Jos lause kuuluisi: »Atlantin rannikolla viihtyy *jokin* talvelakin viheriöitsevä tammi», niin kirjoittajakaan ei tietäisi, mistä tammilajista on kysymys. Samoin: »Apostoli sanoo *eräissä* paikassa filippiiläiskirjettä näin.» Kirjoittaja tietää paikan, vaikka jättää sen sanomatta. Jos hän sanoisi: »Apostoli sanoo *jossakin* paikassa filippiiläiskirjettä», hän ei muistaisi paikkaa. *Eräs* merkitsee siis jo-

takin, jonka puhuja hyvin tietää, mutta ei kuulija. Sen tarkoite saateetaan joskus nimetäkin: »Keväällä 1752 *eräs* Kalmin oppilas, Jeremias Wallenius, lähetti amerikkalaisia siemeniä pappilan yrttitarhaan Hauholle» (G. Suolahti). Lause on moitteeton, koska sopii olettaa, että Jeremias Wallenius on lukijalle nimetynäkin tuntematon. Palaamme nyt lauseeseen, josta aloitimme pakinamme: »Kotka on *eräs* suurimpia satamakaupunkejamme.» Sen pitäisi merkitä, jos *eräs* olisi siinä kohdallaan: »Kotka on yksi suurimmista satamakaupungeistamme, mutta ette tiedä mikä niistä.» Siinähän ei ole mieltä — jokaisen kuulijan on oletettava tietävän, mikä Kotka on — ja siksi *eräs* sanan käyttö tällaisessa tapauksessa on hylättävää. Sen sijaan voidaan kyllä sanoa: »Porto Alegre on *eräs* Brasilian kaupunki», koska kuulija luultavasti ei tätä kaupunkia tunne. Virheellistä *eräs* pronominia näkee nykyään kiusaksi asti. Esim. »Talous on *eräs* puoli yhteiselämää.» »Joki on *eräänä* pääporttina merelle.» »Tapaus on *eräänä* todisteena siitä, että — —.» »Höytiäinen on *eräs* monista järvistämme.» »Teosta pidetään *eräänä* vuoden parhaimmista.»

Kaikissa näissä tapauksissa olisi paikallaan sana *yksi*: »Kotka on *yksi* suurimmista satamakaupungeistamme» tai vielä luontevammin (jollei *yksi* sanaa painoteta) »Kotka on suurimpia satamakaupunkejamme.» »Talous on *yksi* puoli yhteiselämää.» »Joki on *yhtenä* pääporttina merelle.» »Tapaus on *yhtenä* todisteena [tai pelkästään: todisteena] siitä, että — —.» »Höytiäinen on *yksi* monista järvistämme.» »Teosta pidetään *yhtenä* vuoden parhaimmista.» *Yksi* sanalla nimittään ei ole merkitystä 'jokin, jonka minä tiedän mutta et sinä'

kuten *eräs* sanalla. Se ilmaisee vain yksilöä jostakin ryhmästä.

Miksi sitten jotkut kirjoittajat ovat ruvenneet karttamaan *yksi* sanaa ja aivan asiattomasti viljelemään *erästä* sellaisissakin paikoissa, mihin se ei ollenkaan sovi? Syynä on ilmeisesti se, että *yksi* huolimattomassa puhekielessä — samoin kuin eräissä kansanmurteissakin — esiintyy epämääräisenä artikkelina samaan tapaan kuin ruotsin vastaava sana *en, ett*. Tarkoitin seuraavanlaista käyttöä: »Kenoveeva oli *yhden* Rapantin herttuan ja hänen puolisonsa ainoa tytär» (Aho). »Muiden muassa oli *yksi* nuori miesriiviö» (Talvio). »Paavo poikkesi nyt *yhteen* kahvilaan» (Sillanpää). Tällaisissa lauseissa *yksi* ei enää ole lukusana, vaan epämääräinen artikkeli ruotsin tapaan, eikä tämä käytäntö kuulu hyvään normaalisuomeen. Mutta se ei suinkaan merkitse sitä, että vanhaa kunnan *yksi* sanaa tulisi kaikkialla karttaa. Seuraavanlaiset virkkeet ovat kaikin puolin moitteettomia, eikä niihin mitenkään pidä *erästä* tunkea: »Kutoma-teollisuus on vähitellen kehittynyt *yhdeksi* kaupungin teollisuuden päähaaraksi» (Voionmaa). »Vaistosin sentään jo silloin tulevan, tietämättömän onnen *yhden* ehdon: että oli vaaroja, joita oli vältettävä» (Aho). Tällaisissa virkkeissä *yksi* enimmäkseen on *p a i n o l l i n e n*, kun se sen sijaan noissa puhekielenomaisissa artikkelitapauksissa aina on *p a i n o t o n*. Vallankin elatiivimääräyksen ohessa *yksi* usein luontevasti esiintyy, esim. »Järkeni sanoo, että *yksi* peuranpyynnin ratkaisevista hetkistä on käsissä» (Pälsi). »Siten muodostuu lukuisia maailmoja, joista meidän maapallomme on *yksi*» (Arvi Grotenfelt). Näissä *eräs* olisi mahdoton.